Special Issue August 2019

विद्यावार्ता®

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद
आणि
भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेचे

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने राज्यशास्त्र विषया अंतर्गत
राष्ट्रीय चर्चासत्र

मानवी अधिकार :
सद्यस्थिती आणि आव्हाने

संपादक
डॉ.तात्या बाळकिसन पुरी

Scanned with CamScanner

39) भटके—विमुक्त ओबीसी आणि मानवाधिकार
प्रा. जिजाराम रेशीमराव कावळे, अंबाजोगाई ||122

40) भारत में मानवाधिकारोंकी स्थिती और वास्तविकताएँ
प्रा. दत्तात्रय जनार्धन चव्हाण, अंबाजोगाई ||124

41) हिंदी साहित्य में चित्रित स्त्री का अधिकार संघर्ष
कांबळे ज्योती शशिकांत, औरंगाबाद ||126

42) महिला, भारतीय संविधान और मानवाधिकार
प्रा.डॉ. कुलकर्णी उमाकांत जयवंतराव, अंबाजोगाई ||128

43) आदिवासी समाज और मानवाधिकार
सुरेखा कचरू थोरात, औरंगाबाद. ||129

44) भारतीय साहित्य और मानवाधिकार
विकास सुर्यकांत वाघमारे, औरंगाबाद. ||131

45) मानव अधिकार और वर्तमान परिस्थिति
वाढेकर रामेश्वर महादेव, औरंगाबाद ||134

46) मानवी हक्कांची संकल्पना आणि अंमलबजावणी
डॉ. आर.के. काळे, बीड ||136

47) दहशतवाद, नक्षलवाद आणि मानवी हक्क
डॉ. मंचक रंगनाथराव मोरे, अंबाजोगाई, जि. बीड ||140

vidya warta®
YouTube Channel SUBSCRIBE
https://goo.gl/dk5tXx

www.vidyawarta.com/03 http://www.printingarea.blogspot.com

Scanned with CamScanner

46

मानवी हक्कांची संकल्पना आणि अंमलबजावणी

डॉ. आर.के. काळे
राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,
बलभीम महाविद्यालय, बीड

****

प्रस्तावना :–

प्रत्येकाचं जीवन सुजलाम् सुफलाम् व्हावे, प्रत्येकाला जन्मताच प्रतिष्ठा प्राप्त व्हावी या विचारधारेतूनच मानवी हक्काची संकल्पना साकारतांना दिसते. कारण मनुष्य जन्मतः स्वतंत्र आहे किंबहूना काही हक्क त्याला जन्मल्या iKqp feGrk- 20 Ok“kdkry vkajjkष्ट्रीय राजकारणातील एक महत्वाचा टप्पा म्हणून मानवी हक्क संकल्पना उदयाला आली. दुसऱ्या महायुध्दानंतर मानवी हक्क संकल्पनेने राष्ट्र◌ राज्याच्या सिमा ओलांडून विश्वपातळीवर हक्क विषयाला परिमान मिळवून दिले. म्हणजे आज संबंधित राज्याची मान्यता असो व नसो व्यक्तीला जन्मताच काही हक्क प्राप्त होतात. ती व्यक्ती आपल्या मानवी हक्कांच्या रक्षणाचा दावा राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पातळीवर करू शकते. त्यामुळे मानवी हक्क महत्वाचे आहे. राष्ट्राराष्ट्रातील परस्पर संबंधाचा आधार मानवी अधिकारातूनच वृद्धीगंत होतांना दिसतो. याबाबत प्रत्येक राष्ट्र संवेदनशील आहे. बहुतांश राष्ट्रा मध्ये मानवी हक्कांच्या संरक्षणासाठी घटनात्मक तरतुदी करण्यात आल्या आहेत. कारण आंतरराष्ट्रीय पातळीवर राष्ट्राचा दर्जा व त्याची प्रतिष्ठा त्या राष्ट्राने किती हक्क नागरिकांना दिले यावरून ठरते. म्हणून युनो सारख्या आंतरराष्ट्रीय पातळीवर राष्ट्राचा दर्जा व त्याची प्रतिष्ठा त्या राष्ट्राने किती हक्क नागरिकांना दिले यावरून ठरते. म्हणून युनो सारख्या आंतराष्ट्रीय संघटनेने मानवी हक्क प्रस्थापित करण्याचा प्रयत्न केला. ''दुसऱ्या महायुद्धापुर्वी राज्यप्रणीत हक्कांची संकल्पना रूढ होती. हक्कांच्या राज्यप्रणीत संकल्पनेत राज्यसंस्थेद्वारा मान्य केले जाणारे व राज्यसंस्थेच्या कार्यक्षेत्रातच उपलब्ध असणारे व्यक्तीचे दावे म्हणजे हक्क अशी धारणा होती. ''[1] प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये मानवी हक्कांची संकल्पना, त्यांचे वैश्विक, राष्ट्रीय व राज्यपातळीवरील अंमलबजावणीचे स्वरूप यांचा उहापोह केला जाणार आहे.

मानवी हक्क संकल्पना :–

व्यक्ती हा समाजशील प्राणी आहे. त्यामुळे त्याचे काही हक्क असतात. ज्या हक्कांचा व्यक्ती दावेदार ठरतो त्यास आपण मानवी हक्क म्हणतो. मानवाला समाजात प्रतिष्ठापुर्वक जीवन जगण्यासाठी काही हक्क उपलब्ध असतात. मानवी हक्कांचे स्वरूप हे बंदिस्त नसून ते वैश्विक म्हणजे व्यापक आहे. व्यक्ती – व्यक्तीमध्ये वंश, जात, धर्म, संस्कष्ती, भाषा आणि राष्ट्रीयता यांच्यामध्ये कोणताच भेदभाव न करता, व्यक्तीला आपल्या जीवीत, स्वातंत्र्य आणि प्रतिष्ठेचे रक्षण करण्यासाठी काही हक्क उपभोगता आले पाहिजेत. सर्व मानव हे समान आहे व जगातील सर्व मनुष्यांना काही मुलभूत गरजा आहे. त्या प्रत्येक व्यक्तीला प्रतिष्ठापुर्वक व सन्मानपुर्वक जीवन जगण्यासाठी पूर्ण कराव्या लागतात.

या दोन तत्वांवर मानवी हक्कांची संकल्पना उभी आहे. मानवामध्ये वैचारिक शक्ती आढळते. चांगले – वाईट याची जाण प्रत्येक व्यक्तीला असते. प्रत्येक व्यक्ती त्याच्या क्षमतेनुसार निर्णय घेत असतो. मानवाच्या अन्न, वस्त्र, निवारा या मुलभूत गरजा आहे. स्वतःच्या अतिस्तत्वाची व प्रतिष्ठापुर्वक जीवनाची हमी देण्यासाठी स्वावलंबी व स्वयंसेवी असण्याची गरज स्वभावतः सामाजिकी प्राणी असल्याने निर्माण होणारी समुहाची गरज, शेवटी आत्मविकास, सर्वांगीण विकास व आपले अंतीम ध्येय साध्य करण्याची मानसिक गरज या सर्वांच्याच गरजा असतात. मानवी हक्क या सार्वत्रिक, मुलभूत मानवी गरजांची परिपूर्ती करण्यासाठी अत्यावश्यक ठरतात. अशा रितीने हक्क मानवाच्या सार्वत्रिक मुलभूत गरजांतून उगम पावतात आणि त्यांचे वैश्विक मानवी हक्कांत रूपांतरण होते.

Scanned with CamScanner